

RIMSKI NALAZI U JUGOSLOVENSKOM DELU BARBARIKUMA – BAČKA I BANAT

OLGA BRUKNER

Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Štrosmajerova 22,
YU-21131 Petrovaradin

Najranija proučavanja rimskog importa izvan teritorije Rimskog carstva bila su usmerena na trasu tzv. »čilibarskog« putu.¹ Trgovački promet na ovoj transverzali, koja je vodila od juga prema severu, odnosno do obale Baltičkog mora, bio je frekventan već na početku nove ere. Brojni predmeti rimske provincijencije nadjeni su na varvarskoj teritoriji u Madjarskoj,² slobodnoj Germaniji,³ Slovačkoj⁴ i Poljskoj.⁵ Iz ranocarskog perioda najčešći su nalazi metalnih sudova koji su se eksportovali čilibarskim putem preko Akvileje iz južnoitalskih radionica.⁶

Rimski nalazi iz Barbarikuma često su tretirani samo sa problemom tipologije, hronologije, proizvodnih centara i trgovačkih puteva. Noviji pristup kod proučavanja rimskog importa i uticaja rimske civilizacije na život plemena izvan granice Carstva pružio je mogućnost da se u kulturno-istorijskim okvirima daju tumačenja politike Rimljana prema varvarima.

Za proučavanje rimsko-varvarskih odnosa u pograničnoj zoni Dunava i unutrašnjosti Panonske nizine značajan je rad D. Gabler-a iz 1975. g. koji objavljuje rimski import sa teritorije Madjarske, Rumunije, Čehoslovačke i delimično publikovane nalaze iz Jugoslavije.⁷ Konfrontirajući arheološki materijal sa istorijskim podacima autor je dao značajna zapažanja, posebno u pogledu ukazivanja na trase istočnopanonskih puteva prema Dakiji.⁸

Oslanjajući se na objavljene numizmatičke nalaze sa jugoslovenskog dela Barbarikuma pokušali smo da dopunimo sliku rasprostranjenosti i brojnosti i drugih zanatskih proizvoda i da na osnovu dosadašnjih mišljenja razmotrimo pitanje fortifikacija na levoj obali Dunava uključujući i sistem šančeva. Dobijeni podaci o rasprostranjenosti arheoloških nalaza ukazuju na trase puteva sa juga i zapada, odnosno sa limesa, prema unutrašnjosti varvarske teritorije (pril. 1). Njihovo datovanje u rasponu od kraja 1 v. do kraja 4 v. potvrđuje već poznate istorijske činjenice o promenljivim odnosima Rimljana i njihovih najbližih suseda Sarmata što se reflektovalo i na trgovinu.

Jugoslovenski deo teritorije izvan granica Rimskog carstva, odnosno Barbarikuma, zahvata područje današnje Bačke i Banata u Vojvodini. U antičkim izvorima se ova oblast navodi kao *Barbaricum* ili *Sarmatia*.⁹ Prema podacima kod Strabona područje Bačke naseljavala su keltska plemena Boji i Taurisci.¹⁰ Pobjedjeni od dačkog kralja Bojrebiste napuštaju ovu teritoriju koja ostaje poznata pod pojmom *deserta Boiorum* sve do kasne antike.¹¹

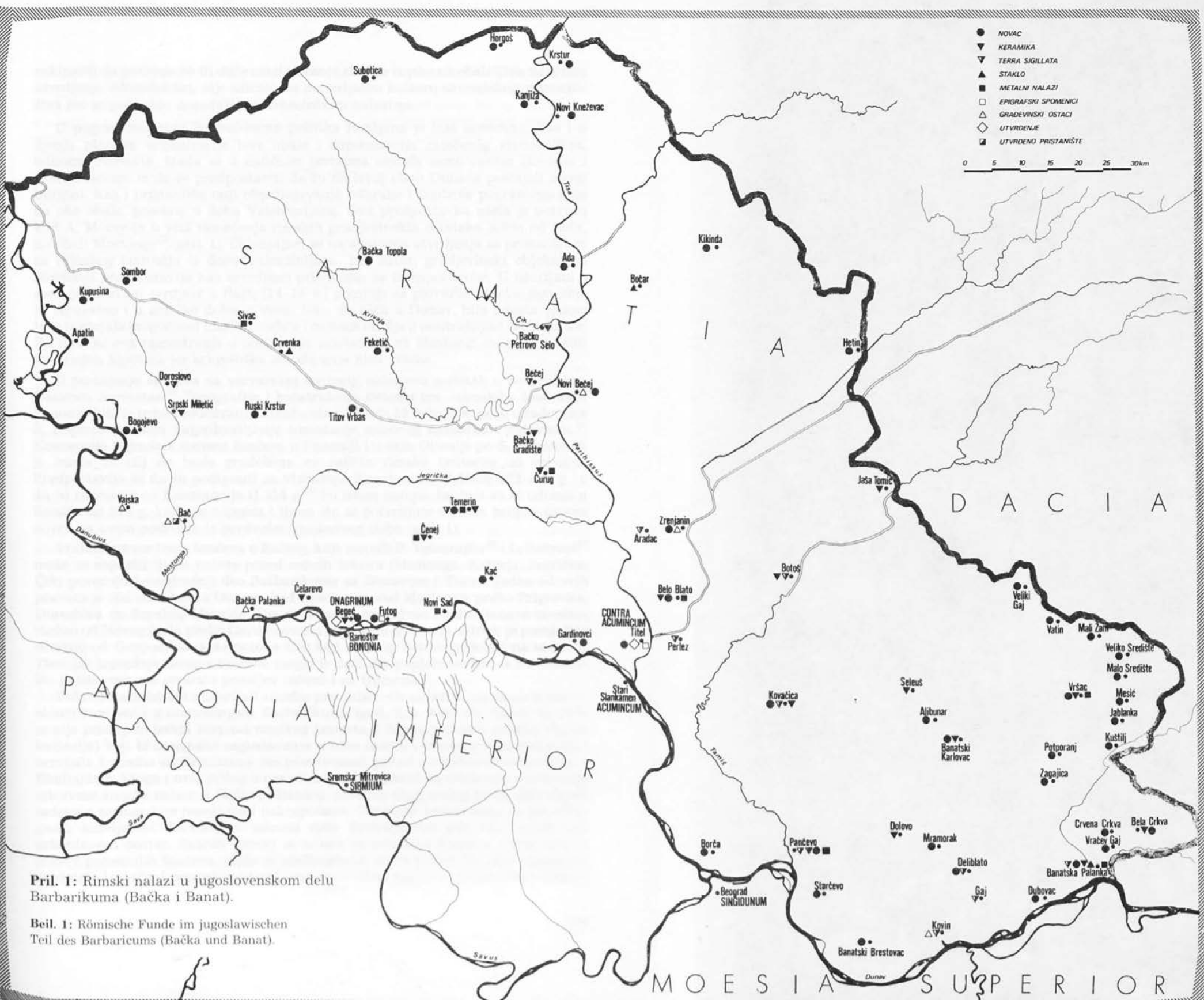
Na severnoj granici Carstva, na panonskom limesu, već krajem 1 v.n.e. počeli su sukobi Rimljana sa Sarmatima što nije pružalo uslove za slobodne trgovačke veze. Sprovodeći politiku naseljavanja pokušali su da smire plemena na graničnom

području. Prvo, veće raseljavanje bilo je 50. tih godina 1 v.n.e.¹² Za vreme Trajana, kao saveznici Rimljana sarmatska plemena naseljavaju oblast između Dunava i Tise kada i počinju da se orijentišu prema provinciji Panoniji i Gornjoj Meziji. Posle markomanskih ratova uspostavljaju se trgovačke veze sa Sarmatima koje Rimljani koriste za ostvarivanje političkih ciljeva. Iz ovog vremena potiče najveći broj rimskog importa, posebno tera sigilate i ostalih predmeta kvalitetne izrade iz panonskih radionica. Po D. Gabler-u trgovina je bila organizovana u graničnom području na robnu razmenu i razvijala se i u unutrašnjosti Panonije.¹³ Pozivajući se na podatke kod Diona Kasija, isti autor, navodi da su po sklapanju saveza (179. g.) između Rimljana i Sarmata određeni tržišni dani. Trgovina se razvijala pored utvrđenja i manjih burgusa, pod vojnom kontrolom zbog obezbeđenja granice i da bi se proveravala naplata carine.

Za tumačenje nalaza rimskog importa u Bačkoj i Banatu, značajno je ukazati na izgradnju fortifikacija na levoj obali Dunava koje su sa tzv. »rimskim« šančevima, u unutrašnjosti Barbarikuma, predstavljale koncept rimskog odbranbenog sistema za bolje obezbeđenje limesa u toku 3 i 4 v.

Na jugoslovenskom delu panonskog limesa za sada je identifikovan i delimično arheološki dokumentovan castellum Onagrinum u Begeču kao *contra Bononia*.¹⁴ Pitanje njegove ubikacije je razmatrano u stručnoj literaturi već u 19. veku. Rezultati parcijalnih arheoloških istraživanja nisu omogućili utvrđivanje obima i izgleda utvrđenja. Otkriće građevinskih ostataka sa temeljima polukružne osnove mogli su pripadati jednoj od kula. Osam masivnijih temeljnih stopa, koje su užom stranom postavljene upravno na Dunav, ukazuju na konstrukciju priobalnog pojasa pristaništa segmentno podeljenog za pristajanje čamaca i brodova. U kulturnom sloju, na prostoru za koji se predpostavlja da je bio obuhvaćen utvrđenjem, nalazi se, pored orudja i primeraka rimskog novca, karakteristična sarmatska keramika, sa izuzetkom gledjosi sudovi i forme izradjene u tradiciji rimsko-provincijske proizvodnje.¹⁵ Može se zaključiti da je na ovom lokalitetu primarna sarmatska materijalna kultura i da nema jačeg uticaja romanizacije. Utvrđenje sa pristaništem, podignuto u vreme Tetrarhije, verovatno od Dioklecijana, imalo je prvenstveno za cilj da zaštiti granicu te se interesi Rimljana na tom planu i ograničavaju uključujući sarmatsko stanovništvo u odbranu rimske teritorije. Ovom činjenicom se može objasniti odsustvo brojnijeg rimskog importa i uopšte uticaja rimske kulture u kompleksu Onagrinuma.

Drugi logor po Marsigli-ju bio je na ušću Tise u Dunav, odnosno u današnjem naselju Titel.¹⁶ Pozivajući se na podatke u Fasti Hidatius-a iz 294. g. Š. Šoproni utvrđenje *contra Acinco* identifikuje kao Acumincum nasuprot drugim istraživačima, koji prema starijim izvorima, vezuju Acinco za Aquincum.¹⁷ Arheološka sondažna iskopavanja manjeg obima na titelskom bregu potvrdila su postojanje naselja iz sarmatskog perioda i starijih praistorijskih kultura.¹⁸ Rimski građevinski ostaci nisu konstatovani, ali se ne isključuje mogućnost ubiciranja *contra Acumincum*-a na širem području Titela. Za većinu epigrafskih spomenika iz Titela¹⁹ predpostavlja se da su podignuti na prostoru današnjeg naselja,²⁰ dok su pojedini, posebno miljokazi, preneti u kasnijim vekovima sa desne obale Dunave. Epigrafski nalazi, bez drugog pratećeg arheološkog materijala rimskog importa, ukazuju na boravak vojnih jedinica na području Titela. Njihovo aktivno učešće u odbrani granice potvrđuje se podizanjem spomenika poginulim vojnicima, kao i postavljanjem votivnih ara. Š. Šoproni predpostavlja da je novi logor sagrađen *contra Acumincum*-u za vreme Dioklecijana kada Sirmijum, kao carska rezidencija i upravni centar Panonije Sekunde, zahteva sigurniju zaštitu limesa.²¹ Može se

- NOVAC
 - ▼ KERAMIKA
 - ▽ TERRA SIGILLATA
 - ▲ STAKLO
 - METALNI NALAZI
 - EPIGRAFSKI SPOMENICI
 - △ GRAĐEVINSKI OSTACI
 - ◇ UTVRĐENJE
 - ◻ UTVRĐENO PRISTANIŠTE
- 0 5 10 15 20 25 30km

Pril. 1: Rimski nalazi u jugoslovenskom delu Barbarikuma (Bačka i Banat).

Beil. 1: Römische Funde im jugoslawischen Teil des Barbaricums (Bačka und Banat).

MOESIA SUPERIOR

zaključiti da povremeno ili duže stacioniranje rimske vojske na obali Tise, naspram utvrđenja Akuminkum, nije uticalo na materijalnu kulturu sarmatskog stanovništva što se potvrdilo dosadašnjim arheološkim nalazima.

U pograničnoj zoni Barbarikuma politika Rimljana je bila usmerena, kao i u djenja planova urbanizacije leve obale i romanizacije zatečenog stanovništva, odnosno Sarmata. Mada se u antičkim izvorima navode samo *contra Bononia* i *Contra Acinco* može se pretpostaviti da su na levoj obali Dunava postojali manji burgusi, kao i pristaništa radi objedinjavanja odbrane i kontrole pogranične zone na obe obale, posebno u doba Valentinijana. Ova pretpostavka našla je potvrdu kod A. Mócsy-ja u vezi tumačenja rimskih građevinskih ostataka južno od Bača, na obali Mostonge²² (pril. 1). Oslanjajući se na analogna utvrđenja sa pristaništem sa rajnskog područja iz doba Valentinijana, isti autor, građevinski objekat na Mostongi pretpostavlja kao utvrđeno pristanište za transport robe. U istorijatu o srednjovekovnoj tvrdjavi u Baču (14–16 v.) pominje se plovidba Mostongom koja je verovatno i u antičko doba, u svom toku do ušća u Dunav, bila bogata vodom te je postojala mogućnost ulaska brodića i čamaca dublje u unutrašnjost Barbakuma. Za sada se ova razmatranja o postojanju pristaništa na Mostongi mogu prihvatiti kao radna hipoteza jer arheološka istraživanja nisu vršena.

O postojanju šančeva na varvarskoj teritoriji nalazimo podatak u Noticiji kao *fossatum Sarmatae*.²³ Topografija i konstrukcija sistema tzv. »rimskih« šančeva u Panoniji bila je tema proučavanja istraživača od kraja 19 veka, a koja su u radovima Š. Šoproni-ja našla najprihvatljivije tumačenje njihovog nastanka i datovanja.²⁴ Konceptija izgradnje sistema šančeva u Panoniji i u delu Oltenije po Š. Šoproni-ju je imala za cilj da bude grudobran za zaštitu rimske teritorije od varvara. Pretpostavlja se da su podignuti za vladavine Konstantina Velikog 322–332 g., a da su razrušeni od Konstancija II 358 g.²⁵ Po istom autoru, šančevi su se održali u Banatu do 374 g. kada se napušta i limes što se potvrđuje velikim brojem ostava novca na ovom području iz prevalentinijanovog doba (pril. 1).

Prateći pravce trasa šančeva u Bačkoj, koje navodi P. Velenrajter²⁶ i L. Sekereš²⁷ može se zapaziti da se nalaze pored rečnih tokova (Mostonga, Krivaja, Jegrička, Čik) povezujući unutrašnji deo Barbarikuma sa Dunavom i Tisom. Jedan od ovih pravaca je išao od rukavca Dunava kod Apatina, pored Mostonge, preko Prigrevice, Doroslova do Srpskog Miletića. Drugi šanac je povezivao obalu Dunava severoistočno od Novog Sada preko Gardinovaca i Mošorina sa Tisom, a treći je postavljen severno od Gospodjinaca do potoka Čik kod Bačkog Petrovog Sela i na sever uz Tisu. Do izgradnje sistema šančeva moglo je doći sklapanjem saveza sa Sarmatima što je istovremeno stvaralo povoljne uslove i za trgovinu.

Pokretni arheološki materijali rimske provincije nalazi se ne samo u pograničnoj zoni već i u unutrašnjosti Barbarikuma (pril. 1; t. 1–8). Na žalost, do sada se nije pristupilo izradi korpusa rimskog importa u Panoniji (izvan granica rimske teritorije) koji bi omogućio sagledavanje u kom obimu i vremenu se podržavala i razvijala trgovina sa Sarmatima što istovremeno govori i o njihovim odnosima sa Rimljanima. Stoga i ovaj prilog o navedenoj problematici na obuhvata sve do sada otkrivene rimske nalaze u Bačkoj i Banatu, posebno zbog malog broja objavljenih radova o sarmatskim naseljima i nekropolama. Terenska istraživanja su potvrdila gustu naseljenost Sarmata u južnom delu Barbarikuma gde nije uočen veći urbanizovan centar. Rimski import se nalazi uz priobalje Dunava i Tise, ali i u pravcu pomenutih šančeva. Može se pretpostaviti da su pojava rimskih utilitarnih predmeta i novčani promet prouzrokovani politikom Rimljana prema Sarmatima i

kretanjem vojnih jedinica na njihovoj teritoriji, a ne planiranim potrebama stanovnika sarmatskih naselja.

U popisu nalazišta treba izdvojiti Banatsku Palanku jer karakter nalaza, koji potiču sa lokacije nekadašnje Stare Palanke na samoj obali Dunava, ne upućuju na trgovinu sa varvarima. Ova lokacija sa utvrđenjem na ostrvu Sapaji predstavljala je grudobran u sklopu gornjomezijskog limesa.²⁸ Isto tako nalazi iz nekropola iz doba Seobe naroda – grobni prilozi (krčazi) iz Čelareva²⁹ i grobnice od rimskih opeka sa krovom na dve vode iz Vajske³⁰ ukazuju na sirviale rimske kulture i održavanje tradicije u pogrebnoj kultu. »Pseudorimske« grobnice iz Vajske pokazuju kontinuitet u rimskom načinu sahranjivanja stanovništva u Bačkoj iako ovaj prostor nije bio integralni deo teritorije Rimskog carstva. Stoga se može reći da je priobalno područje Dunava, gde se nalazi i naselje Vajska, bilo u antičko doba jedinstven granični pojas za obe obale koji u kulturnom smislu, ni u predhodnim vekovima, nije predstavljao vojnu i političku barijeru.

Arheološki materijal iz navedenih mesta u popisu nalazišta čine pojedinačni nalazi i sa izuzetkom predmeti sa arheoloških iskopavanja sarmatskih naselja i nekropola (t. 1–8). Izuzimajući severoitalski tanjir, forme Drag. 17, iz Banatske Palanke iz kraja 1 v.n.e. (t. 1: 1), nalazi reljefne tere sigilate, forme Drag. 37, potiču iz radionica Rheinzabern i Westerdorf i datuju se u drugu polovinu 2 i početak 3 v. (t. 1, 2). Interesantno je napomenuti da su nadjena dva primerka panonsko-mezijske imitacije tere sigilate, poznate iz starije literature kao »Siscia« tera sigilata.³¹ Jedan primerak je nadjen u Doroslovu, u Bačkoj (t. 2: 7) koji ima analogije sa proizvodima iz Gorsium-a (Székesfehérvár), a drugi je iz Gaja u Banatu (t. 2: 6) koji se predpostavlja da potiče iz jedne od mezijsko-đačkih radionica imitacije tere sigilate.³²

U tehnici »glatke« tere sigilate javljaju se samo zdele, forme Drag. 33 koje se izrađuju i u imitaciji tere sigilate i u svojoj fakturi karakterističnoj sa sarmatsko lončarstvo³³ (t. 3: 1–3; 7: 1, 2) U sarmatskim grobovima iz Srpskog Miletića, Bačkog Petrovog Sela i Temerina nadjene su rimske forme firnisovanih i mat bojanih pehara zajedno sa sarmatskim priložima (t. 3: 4; 7: 3, 4). Ove forme zdele i pehara vode poreklo iz zapadnih radionica i istovremene su sa nalazima reljefne tere sigilate čim se potvrđuje jači rimski import u Barbarikumu u drugoj polovini 2 i početku 3 v. Takodje se oseća uticaj grčko-helenističke keramike u formama šolja sa jednom drškom ili sudova sa dve ili tri drške bilo da su import iz provincije Mezije ili Dakije ili su izrađene od sarmatskih lončara (t. 3: 7; 7: 5). Nalazi amfora su na varvarskoj teritoriji retki, i kako je već istakao D. Gabler, kao sudovi za transport vina i ulja nisu bili specifičnost Panonije.³⁴ Amfore iz Banatske Palanke (lok. Stara Palanka) i Kovačice su italjskog porekla i datuju se u 1–2 v.n.e.³⁵ (t. 4: 4–6). Keramičke lampe iz Pančeva i Banatske Palanke (lok. Stara Palanka) sa ostalim predmetima rimske proizvodnje ukazuju na značajne veze vojske sa varvarima na ovim lokacijama u zoni kontralimesa (pril. 1, t. 5: 1–4; 6: 1–6, 8–16). Metalni nalazi u većini slučajeva potiču iz sarmatskih grobova i to su: kolenaste i »T« fibule sa spiralnom konstrukcijom, sa profilisanom glavom i »lepezaste« fibule, narukvice od deblje bronzane žice sa kvačicom za pričvršćavanje i olovna minijatura ogleđala (t. 5: 6–10). Usamljeni nalaz bronzane situle iz Novog Sada i bronzani šlem iz Sivca su pripadali opremi vojnika iz jedne od centurija ili kohorti koje su se kretale na varvarskoj teritoriji (t. 8: 1, 2).

Rimski novac je bio u Barbarikumu, kao i importovani predmeti, u optičaju najbrojnije u 2 i 3 v., a najveća koncentracija ostava je iz 4 v. u južnom Banatu. Oslanjajući se na objavljene nalaze do 1975. g. D. Gabler navodi 227 nalazišta

novca u Barbarikumu.³⁶ Pored podataka iz starije literature sa područja jugoslovenskog dela Barbarikuma objavljen je veći broj ostava iz južnog Banata i pojedinačni nalazi iz Gardinovaca u Bačkoj.³⁷

Opticaj novca je počeo sa Flavijevcima (mada ima i ranijih primeraka) i sa izgradnjom limesa razvijao se novčani i robni promet, a najfrekventniji je bio za vreme Antonina Pija i Marka Aurelija. U ostavama su najčešći primerci Konstantina I, Konstansa, Konstancija II i Konstancija Gala.

Za sada se ne raspolaže sa dovoljno podataka o rimskim nalazima u Bačkoj i Banatu koji bi pružali indicije o pravcima trgovačkih puteva. Veći broj nalaza prati tok Tise na sever, verovatno do Segedina (*Parthiscum*) za koji se predpostavlja da je bio glavna trgovačka raskrsnica za istok i carinarnica.³⁸ Istovremeno se može prepostaviti južnije direktan put u Dakiju, od Dunava kod Apatina kroz Bačku preko Tise i dalje kroz južni Banat.

Oslanjajući se na dosadašnje podatke o vrsti, obimu i rasprostranjenosti rimskog importa u jugoslovenskom delu Barbarikuma izlažemo sledeća zapažanja:

- Da su najbrojniji i najraznovrsniji predmeti sa područja današnjeg Pančeva i Banatske Palanke (lokacija Stare Palanke i ostrvo Sapaja) i da se datuju najranije u kraj 1 v.n.e. Ova činjenica se može objasniti jakim rimskim uticajem, već u flavijevsko doba, iz gornjomezijskih utvrdjenja na ostrvu Sapaji i Singidunuma (pril. 1).

- Da utvrdjenja *castellum Onagrinum* (Begeč) i predpostavljen *contra Acuminum* (Titel) sadrže sarmatsku materijalnu kulturu, sa izuzetkom nalaza epigrafskih spomenika (pril. 1). U konceptu odbranbenog sistema Rimljani su imali za cilj da prvenstveno zaštite granicu ne upuštajući se u urbanizovanje leve obale i romanizaciju zatečenog sarmatskog stanovništva što se potvrdilo i arheološkim nalazima.

- Da je izgradnja šančeva u unutrašnjosti Barbarikuma u 4 v. imala defanzivan karakter da bi se zaštitile granice provincije Panonije Sekunde i Gornje Mezije. Brojni nalazi ostava iz predvalentinijanovog doba u Banatu potvrđuju, kao i u provincijama, nemirna vremena kada dolazi do napuštanja i rušenja odbranbenog sistema - šančeva i limesa zbog sve učestalijih napada varvara.

- Da je rimski import u jugoslovenskom delu Barbarikuma najbrojniji iz druge polovine 2 v. i početka 3 v., iz vremena kada je savezništvo za Rimljanima stvaralo povoljne uslove za trgovinu.

- Da se nalazi rimskih utilitarnih predmeta i novčani promet na varvarskoj teritoriji pre može tumačiti politikom Rimljana prema sarmatskim plemenima i kretanjem i boravkom vojnih jedinica na njihovoj zemlji, nego tržišnim potrebama stanovnika sarmatskih naselja.

Na kraju, može se zaključiti da bi dalja proučavanja, usmerena na evidentiranje i obradu rimskih nalaza u Bačkoj i Banatu, pružila mogućnost za proširivanje naučnih saznanja o promenljivim odnosima između Rimljana i Sarmata i o metodama u sprovođenju vazalne politike nad stanovništvom na varvarskoj teritoriji.

Popis nalazišta

ADA pojedinačni nalazi novca (Gabler D., 1975, 113); imitacija tere sigilate (Gabler D., 1968, 240, 23. kóp).

ALIBUNAR zlatni novac (Gabler D., 1975, 116).

APATIN pojedinačni nalazi novca (Gabler D., 1975, 113).

ARADAC tera sigilata, Drag. 37 (Narodni muzej, Zrenjanin, nein.). T. 1: 5.

BAČ gradjevinski ostaci (Mócsy A., 1969, 71-75, Abb. 1).

BAČKA PALANKA gradjevinski ostaci (Graff A., 1941, u legendi mape).

- BAČKA TOPOLA pojedinačni nalazi novca (Gabler D., 1975, 114).
- BAČKO GRADIŠTE keramika (Dimitrijević D., 1975, 42).
- BAČKO PETROVO SELO keramika (Brukner O., 1968, 171, t. 58: 3). T. 3: 4
- BANATSKA PALANKA ostave novca (Gabler D., 1975, 114, 115; Dautova-Ruševljan V., 1974-1978, 41-44, 52, 53; ista, 1981, 63); tera sigilata (Gabler D., 1968, 45, 224; keramika, lampe, sitna plastika, staklo, metalni nalazi (Narodni muzej, Vršac, inv. br. 12731, 12154, 12732, 12304, 12185, 12652, 12628, 12633, 12630, 12733, 12367, 12913, 12623, 12745, 12749, 12370, 12653, 12654, 12555, 12651, 12664, 12641; fibule (zbirka u Beloj crkvi, dosije E - 142, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad). T. 1: 1; 4: 1, 5, 6; 5: 1-8; 6: 1-6, 8-16.
- BANATSKI BRESTOVAC srebrni i bronzani novac (Gabler D., 1975, 114).
- BANATSKI KARLOVAC srebrni i bronzani novac, ostave (Gabler D., 1975, 111; Dautova-Ruševljan V., 1981, 69); keramika (Narodni muzej, Vršac, inv. br. 14090). T. 3: 3.
- BEČEJ tera sigilata, Drag. 33 (Muzej i galerija, Bečej, inv. br. 3). T. 3: 2.
- BEGEČ Castellum Onagrinum. Keramika, lampe, novac, opeke sa pečatom (vidi opširnije u tekstu).
- BELA CRKVA novac (Gabler D., 1975, 116; zbirka u Beloj Crkvi, dosije E - 140, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad).
- BELO BLATO novac (Gabler D., 1975, 114); keramika, metalni nalazi (privatna zbirka S. Lajoša, Belo Blato, dosije E - 190, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad). T. 3: 5; 4: 2, 3; 5: 9, 10.
- BOČAR tera sigilata, staklo (Narodni muzej, Kikinda, inv. br. 9500, 11674). T. 3: 1; 6: 7.
- BOGOJEVO srebrni i bronzani novac, staklo (Gabler D., 1975, 110, 111).
- BORČA ostava novca (Dautova-Ruševljan V., 1974-1978, 54, karta 1; ista, 1981, 66, 68).
- BOTOŠ tera sigilata (Narodni muzej, Zrenjanin, inv. br. 3447). T. 1: 3.
- CRVENA CRKVA srebrni i bronzani novac (Gabler D., 1975, 113); staklo (zbirka u Beloj Crkvi, dosije E - 142, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad).
- CRVENKA staklo (Gabler D., 1975, 110).
- ČELAREVO keramika (Bunardžić R., 1978, 48, t. 2: 1, grob 119, t. 9: 2, grob 36).
- ČENEJ keramika, fibule (privatna zbirka F. Kovača, dosije E - 81, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad).
- ČURUG keramika, metalni nalazi (Manojlović M., 1969-1970, 301, sl. 11, 12; Dimitrijević D., 1975, 44). T. 7: 2, 5.
- DELIBLATO novac (Gabler D., 1975, 114); tera sigilata, Drag. 37 (Narodni muzej, Vršac, regoknosećiranje). T. 2: 3.
- DOLOVO keramika (Barački S., 1972, 24, 25, sl. 20 - Narodni muzej, Pančevo, inv. br. A. 4070). T. 3: 7.
- DOROSLOVO tera sigilata i imitacija tera sigilate, Drag. 37 (Gradski muzej, Sombor, inv. br. 1470, 1597). T. 1: 2; 2: 7.
- DUBOVAC srebrni i bronzani novac (Gabler D., 1975, 111).
- FUTOG epigrafski spomenik (Graff A., 1941, u legendi mape); novac (Dautova-Ruševljan V., 1974-1978, 63).
- FEKETIĆ novac (Dautova-Ruševljan V., 1974-1978, 63).
- GAJ imitacija tera sigilate, Drag. 37 (dosije E-27, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad). T. 2: 6.
- GARDINOVIĆI novac (Dautova-Ruševljan V., 1974-1978, 63).
- HETIN novac (Gabler D., 1975, 114).
- HORGOS pojedinačni nalazi novca (Gabler D., 1975, 114).
- JABLANKA ostava novca (Dautova-Ruševljan V., 1974-1978, 63, karta 1).
- KAČ novac (Dautova-Ruševljan V., 1974-1978, 63, karta 1).
- KANJIŽA srebrni i bronzani novac (Gabler D., 1975, 112).
- KIKINDA pojedinačni nalazi novca (Gabler D., 1975, 113).
- KOVAČICA pojedinačni nalazi novca (Gabler D., 1975, 109) tera sigilata, Drag. 37 (Simovljević N., 1965, t. 3: 2); keramika (Narodni muzej, Vršac). T. 2: 4; 4: 4.
- KOVIN tera sigilata (Gabler D., 1968, 34, 223); gradjevinski materijal, opeke sa žigom (Brukner O., Medović P., 1968, 187-189).
- KRSTUR srebrni i bronzani novac (Gabler D., 1975, 113).
- KUPUSINA novac (Gabler D., 1975, 113).
- KUŠTILJ ostava novca (Dautova-Ruševljan V., 1974-1978, 54, karta 1; ista, 1981, 68).
- MALI ŽAM novac (Gabler D., 1975, 114).
- MALO SREDIŠTE ostava novca (Dautova-Ruševljan V., 1974-1978, 54, karta 1; ista, 1981, 70).

- MRAMORAK novac (Gabler D., 1975, 114).
- NOVI BEČEJ novac (Gabler D., 1975, 114); gradjevinski ostaci (Graff A., 1941, u legendi mape).
- NOVI KNEŽEVAC ostava srebrnog novca (Dautova-Ruševljan V., 1981, 64).
- NOVI SAD bronzana situla (Manojlović-Marijanska M., 1969/70, 306, sl. 24, inv. br. A. 1023). T. 8: 1.
- PANČEVO zlatni, srebrni i bronzani novac (Gabler D., 109, 112, 116); tera sigilata, Drag. 37, lampe, fibule (Simovljević N., 1956, t. 2; 3: 1, 3, 4; 4: 2). T. 1: 4; 2: 1, 2; 3: 6.
- PERLEZ tera sigilata, Drag. 37 (Narodni muzej, Zrenjanin, inv. br. 2348). T. 2: 5.
- POTROPANJ ostava novca (Dautova-Ruševljan V., 1974-1978, 54, karta 1; ista, 1981, 69, 70).
- RUSKI KRSTUR srebrni i bronzani novac (Gabler D., 1975, 110).
- SELEUŠ keramika (Simovljević N., 1956, t. 4: 1).
- SENTA srebrni i bronzani novac (Gabler D., 1975, 113).
- SIVAC bronzani šlem (Velenrajter P., 1978, 17-20, sl. 1, 4, 5). T. 8: 2.
- SOMBOR zlatni novac (Gabler D., 1975, 116).
- SRPSKI MILETIĆ keramika (Dautova-Ruševljan V., 1980, 61, 65, 68, sl. 33). T. 7: 3, 4.
- STARČEVO zlatni novac, ostave (Gabler D., 1975, 116; Dautova-Ruševljan V., 1974-78, 54, karta 1; ista, 1981, 68).
- SUBOTICA pojedinačni nalazi novca (Gabler D., 1975, 113).
- TEMERIN tera sigilata, Drag. 33 i dr., keramika, fibule, novac (privatna zbirka F. Kovača u Temerinu, dosije E-81; Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad). T. 7: 1.
- TITEL contra Acumincum (?). Ostava zlatnog novca (Gabler D., 1975, 116); epigrafski spomenici (vidi opširnije u tekstu).
- TITOV VRBAS srebrni i bronzani novac (Gabler D., 1975, 112).
- VAJSKA grobnice od rimskih opeka (Bukner O., 1982, 35, 39, Fig. 3-7, t. 8, 9).
- VATIN ostava novca (Dautova-Ruševljan V., 1974-1978, 54, karta 1; ista, 1981, 70).
- VELIKI GAJ zlatni novac (Gabler D., 1975, 116).
- VELIKO SREDIŠTE srebrni i bronzani novac (Gabler D., 1975, 112).
- VRAČEV GAJ ostava novca (Dautova-Ruševljan V., 1974-1978, 54, karta 1).
- VRŠAC zlatni novac, ostave bronzanog i srebrnog novca (Gabler D., 1975, 115, 1126; isti, 1972, 5. kóp; Dautova-Ruševljan V., 1974-1978, 41-54, karta 1; ista, 1981, 68-70); fibule (Barački S., 1961, 118, t. 2).
- ZAGAJICA ostava novca (Dautova-Ruševljan V., 1974-1978, 44-49, karta 1; ista, 1981, 70).
- ZRENJANIN gradjevinski ostaci (Graff A., 1941, u legendi mape); zlatni novac, ostava srebrnog i zlatnog novca (Gabler D., 1972, 5. kóp; isti, 1975, 115).

¹ A. Mócsy, Pannonia, u: RE, Suppl. 9 (Stuttgart 1962) 660; isti, *Pannonia and Upper Moesia* (London 1974) 71, 122.

² Gabler D., 1968, 211-242; isti, 1972, 232-239, 5. kóp.

³ H. J. Eggers, *Der römische Import im freien Germanien* (Hamburg 1951) passim.

⁴ M. Lamiova-Schmiedlová, *Spony z doby rimskej na Slovensku (Die Fibeln der Römerzeit in der Slowakei, Nitra 1961)* passim; R. M. Pernička, *Die Keramik der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren* (Brno 1966) passim; L. Kraskovská, *Roman Bronze Vessels from Slovakia*, BAR, Suppl. Ser. 44 (Oxford 1978); T. Kolník, *Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei* (Nitra 1981) passim; isti, *Römische Stationen im slowakischen Abschnitt des nordpannonischen Limes-Vorlandes*, *Arch. rozhl.* 38, 1986, 411-434; E. Kreković, *Rimske importy na Slovensku*, *Pam. arch.* 78, 1987, 231-282.

⁵ K. Majewski, *Importy rzymskie w Polsce* (Warszawa - Wrocław 1960) passim; B. Rutkowski, *Terra sigillata znaleziona w Polsce*, *Bibliotheca antiqua* 2 (Wrocław 1960).

⁶ A. Radnóti, *Die römischen Bronzegefäße von Pannonien*, Diss. Pann. 8 (Budapest 1938) passim.

⁷ Gabler D., 1975, 87-121.

⁸ *Ib.*, 106.

⁹ N. D. 32, 41 »contra Bononia in barbarico in castello Onagrino«; *Consularia Constantinopolitana* iz 294. g. - »in Sarmatia«.

¹⁰ F. Papazoglu, *Prilozi istoriji Singidunuma i srednjeg Podunavlja u antičko doba, Istorij. časop.* 7, 1957, 314, 315.

¹¹ I. Degmedžić, *Poraz Boja i Tauriska na Tisi, Rad vojvod. muz.* 8, 1959, 28.

¹² A. Mócsy (nap. 1) 710.

¹³ Gabler D., 1968, 241; isti, 1975, 87, 88.

¹⁴ V. Dautova-Ruševljan, *Zaštitno iskopavanje antičkog lokaliteta »Kuva« kod Begeča, Rad vojvod. muz.* 21-22, 1972-1973, 141-152 sa starijom literaturom.

¹⁵ *Ib.*, 143, t. 1: 1, 4; 2: 4; 3: 9.

¹⁶ Dimitrijević D., 1975, 43-51; M. Mirković, *Ein Barbareneinfall in Obermoesien und das nordöstliche Dalmatien im Jahre 254. - U: Limes. Akten des 11. internationalen Limeskongresses* (Budapest 1977) 254.

¹⁷ S. Soproni, Contra Acinco et Bononia, Bemerkungen zu den Fasti des Hidatius. – U: *Studien zu den Militärgrenzen Roms 2* (Köln-Bonn 1977) 393–397; E. Tóth, Contra Acinco et Bononia, *Arh. vest.* 33, 1983, 68–76; J. Fitz (recenz.) S. Soproni, Contra Acinco et Bononia, *Alba Regia* 17, 1979, 354; A. Mócsy (nap. 1) 642.

¹⁸ Podaci iz dokumentacije Pokrajinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad, dosije E – 101.

¹⁹ D. Dimitrijević (nap. 16) 50–52, N° 3254, N° 3256, N° 3724, N° 3725, N° 6470, N° 6740, N° 6970.

²⁰ S. Dušanić, Novi i revidirani natpisi iz istočnog Srema, *Živa ant.* 17, 1967, 202–204, nap. 2.

²¹ S. Soproni (nap. 17) 395.

²² Mócsy A., 1969, 71–75, Abb. 1.

²³ E. Tóth (nap. 17) 73.

²⁴ P. Velenrajter, Dosadašnji rezultati ispitivanja limesa u Bačkoj. – U: *Limes 1* (Beograd 1961) 51–58, t. 6; S. Soproni, Limes Sarmatae, *Arch. ért.* 96, 1969, 43–53, 1. kép; isti (nap. 17) 393–397; É. Garam, P. Patay, S. Soproni, Sarmatisches Wallsystem im Karpatenbecken, *Régészeti füzetek ser. 2*, 23 (1983); E. Tóth (nap. 17) 68–76; L. Sekereš, Problem takozvanih Rimskih šančeva u Bačkoj. – U: *Odbrambeni sistemi u praistoriji i antici na tlu Jugoslavije* (Novi Sad 1986) 144–152, t. 23.

²⁵ S. Soproni, 1969 (nap. 24) 53.

²⁶ P. Velenrajter (nap. 24) t. 6.

²⁷ L. Sekereš (nap. 24) t. 23.

²⁸ D. Dimitrijević, Sapaja, rimsko i srednjovekovno utvrđenje na ostrvu kod Stare Palanke, *Starinar* 33–34, 1982–1983, 29–59.

²⁹ Bunardžić R., 1978, t. 2: 1 (crveno pečen krčag), grob 119; t. 9: 2 (maslinastozeleno gljedosan krčag), grob 36.

³⁰ Brukner O., 1982, 29–41, Fig. 3–7, t. 8–9.

³¹ B. Rutkowski, A Fragment of a Mould for Decorated Sigillata from Margum, *Acta rei cret. Rom. faut.* 10, 1968, 18–22, Fig. 3–14.

³² O. Brukner, *Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*, Diss. et monogr. 24 (Beograd 1981) 26, 27; Lj. Bjelajac, Nalazi imitacije reljefne terra sigillata-e sa Beogradske tvrđave, *Godiš. gr. Beograda* 27, 1980, 45, t. 1–4.

³³ Gabler D., 1968, 241; A. H. Vaday, Sarmatisches Gräberfeld in Törökszentmiklós, *Acta arch. Acad. scien. Hung.* 37, 1985, Abb. 11: 6.

³⁴ Gabler D., 1975, 91.

³⁵ O. Brukner, 1981 (nap. 32) 45, 123, t. 158, tip 8. Amfore su italiskog porekla i datuju se u I–II v.n.e. Služile su za transportovanje ulja i sosova. Dva primerka iz Banatske Palanke su sa pečatom oficine OC (tavianus) LO (nginus). Drugi primerak je iz sarmatskog naselja u Kovačici.

³⁶ Gabler D., 1975, 96–103, Abb. 4, 6. Autor navodi da je nadjeno 262 primerka novca i u ostavama 8400 kasnoantičkog bronzanog novca; isti, 1972, 232–239, kép 5.

³⁷ Dautova-Ruševljan V., 1981, 63–70; ista, 1974–1978, 63.

³⁸ Gabler D., 1975, 88; J. Fitz, Pannonien und die Klientel-Staaten an der Donau, *Alba Regia* 4–5, 1965, 81.

BARAČKI S. (1972), Arheološki nalazi Sarmata u Banatu. – U: *Katalog izložbe*, Vršac.

BRUKNER O. (1968), *Arh. pregl.* 10, 171.

BRUKNER O. (1982), The Sixth Century Necropolis at Vajska. – *Sirmium* 4, 29–41.

BRUKNER O., MEDOVIĆ P. (1968). – *Arh. pregl.* 10, 187–189.

BUNARDŽIĆ R. (1978), Izveštaj sa arheoloških iskopavanja na lokalitetu »Ciglana« kod Čelareva. – *Gradja prouč. spom. kult. Vojv.* 6–7, 33–67.

DAUTOVA-RUŠEVLJAN V. (1974–1978), Rimski novac iz Gardinovaca. – *Rad. vojvod. muz.* 23–24, 63–66.

DAUTOVA-RUŠEVLJAN V. (1980), Sarmatska kultura u Vojvodini. – U: *Kulturno blago Vojvodine (katalog izložbe, Novi Sad)*, 37–68.

DAUTOVA-RUŠEVLJAN V. (1981), Ostave varvarskog, rimskog i vizantijskog novca iz Vojvodine. – *Numizmatičar* 4, 63–70.

DIMITRIJEVIĆ D. (1975), Sarmati i Rimljani. – U: *Šajkaška, Istorija* 1, 43–51, Novi Sad.

GABLER D. (1968), Terra sigillaták a Kelt-Pannóniával szomszédos Barbaricumban. – *Arch. ért.* 95, 211–242.

GABLER D. (1972), Későrómai éremlelet Ács – Vaspusztáról. – *Arch. ért.* 99, 232–239.

GABLER D. (1975), Zu Fragen der Handelsbeziehungen zwischen der Römern und den »Barbaren« im Gebiet östlich von Pannonien. – U: *Römer und Germanen in Mitteleuropa*, 87–121, Berlin.

GRAFF A. (1941), *Übersicht der antiken Geographie von Pannonien*. – Diss. Pann. ser. 1, 5, Budapest.

MANOJLOVIĆ M. (1969–1970), Poklonjeni i otkupljeni fondovi u zbirci arheološkog odeljenja Vojvodjanskog muzeja. – *Rad. vojvod. muz.* 18–19, 295–309.

MÓCSY A. (1969), Eine spätrömische Uferfestung in der Batschka. – *Osječ. zbor.* 11, 71–75.

SIMOVLJEVIĆ N. (1956), Rekognosciranje i zaštitno iskopavanje u Seleušu 1955. – *Rad*

vojvod. muz. 5, 156–158.

VELENRAJTER P. (1978), Rimski šlem sa natpisom iz Sivca. – *Gradja prouč. spom. kult. Vojv.* 8–9, 17–20.

DIE RÖMISCHEN FUNDE IM JUGOSLAWISCHEN TEIL DES BARBARICUMS – BAČKA UND BANAT

Zusammenfassung

Die anfänglichen Studien des römischen Imports außerhalb des Territoriums des römischen Kaisereiches befaßten sich mit der Trasse der Bernsteinstraße, mit Hinblick auf die Frage der Typologie, der Chronologie, der Herstellungszentren und der Handelswege. Die jüngsten Erörterungen über den römischen Import und den Einfluß der römischen Zivilisation auf das Leben der Stämme im Barbaricum ermöglichten, die von den Römern gegen die Barbaren durchgeführte Politik im kultur-historischen Hinblick zu erklären.²

Der jugoslawische Teil des Barbaricums umfaßt das heutige Gebiet von Bačka und Banat; in den antiken Quellen wird dieser Bereich als »*Barbaricum*« oder »*Sarmatia*« bezeichnet⁹ (**Beil. 1**).

In Hinsicht auf die publizierten numismatischen Funde haben wir mit diesem Beitrag versucht, das Bild der Verbreitung und der Zahl auch einiger anderer handwerklichen Erzeugnisse zu ergänzen und die Frage der Fortifikation am linken Donau-Ufer, das System der Schanzen im Inneren des Barbaricums einbegriffen, zu erläutern.^{36, 37}

Am linken Donau-Ufer befand sich, wie archäologisch dokumentiert wurde, eine Festung mit Hafen – *castellum Onagrinum* (Begeč) als »*contra Bononia*«. ¹⁴ Das zweite Lager war nach Marsigli an der Mündung des Tisa-Flusses in die Donau, bei der heutigen Siedlung Titel.¹⁶ S. Soproni identifiziert unter Bezugnahme auf die schriftlichen historischen Quellen die Festung »*contra Acinco*« als *Acumincum*, was der Lokation von Titel entsprechen könnte.¹⁷ Das Ausbleiben von römischen Funden, ausgenommen der epigraphischen Inschriften aus Titel, läßt schließen, daß der Ausbau von Onagrinum zur Zeit Diokletians und die längere oder kürzere Zeit dauernde Stationierung römischer Einheiten in der vermutlichen Festung im heutigen Timtel auf die materielle Kultur der sarmatischen Bevölkerung keinen Einfluß hatten. Das Hauptanliegen der Römer war, die Grenze zu schützen und alle ihre Interessen in diesem Gebiet beschränkten sich die Bevölkerung einbegriffen auf die Verteidigung des römischen Territoriums. Vermutlich bestanden am linken Donau-Ufer außer der in schriftlichen historischen Quellen »*contra Bononia*« und »*contra Acinco*« genannten Festungen noch zahlreiche kleinere Burgusse und Häfen, die der Vereinheitlichung des Abwehrsystems und der Kontrolle des Grenzgebiets an beiden Seiten des Ufers dienten, vor allem in der Zeit des Valentinianus²² (**Beil. 1**).

Das ganze System der Schanzen hatte zum Zweck den Schutz des römischen Territoriums und war dem Charakter nach defensiv.²⁴ Das System der Schanzen konnte nur nach dem Schließen des Bundes mit den Sarmaten erbaut worden sein, wodurch auch günstige Bedingungen für den Handel entstanden sind. Zahlreiche Schatzfunde aus der vorvalentinianischen Periode in Banat weisen auf die unruhigen Zeiten hin, als wegen der immer häufigeren Einfälle von Barbaren die Festungen und Burgusse verlassen und zerstört worden sind.

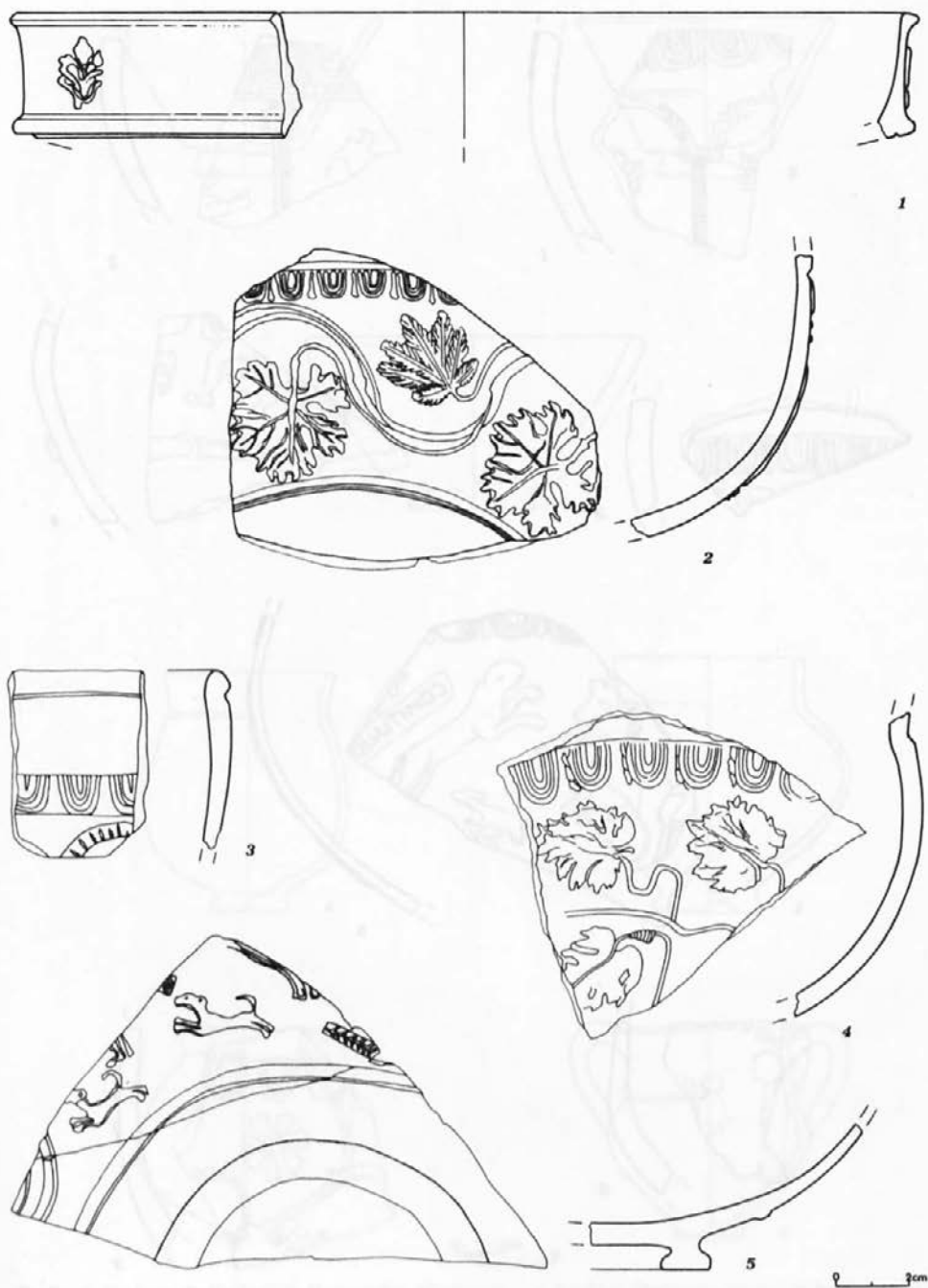
Der römische Import kann in einzelnen Funden oder gelegentlich der Ausgrabungen der sarmatischen Siedlungen und Nekropolen verfolgt werden (**Beil. 1, Taf. 1–8**). Dem Charakter der Funde nach behandelt man im Fundstätten-Verzeichniss Banatska Palanka, auf dessen Gebiet sich die Fundstätte Sapalja-Insel mit der im Rahmen des obermoesischen Limes gebauten Festung befindet, getrennt²⁸. Die Nekropolen aus der Zeit der Völkerwanderung, die Grabbeigaben aus Čelarevo²⁹ und die Satteldach-Grabkammer aus römischen Ziegeln, entdeckt in Vajska³⁰, weisen auf das Überleben der römischen Kultur und die erhalten gebliebene Tradition des Bestattungskultes im frühen Mittelalter hin.

Auf römischen Import weisen die Funde aus dem Ufergebiet von Donau und Tisa (Theiß) und aus dem Schanzenbereich hin (**Beil. 1**). Die Funde relieförmiger Terra Sigillata (Drag. 37) sind Rheinzabern- und Westerndorf-Erzeugnisse, wurden aber auch in den pannonisch-moesischen Werkstätten hergestellt. Man datiert sie in die zweite Hälfte des 2. und an den Anfang des 3. Jh. (**Taf. 1, 2**). Zur gleichen Zeit kommen auch die »glatten« Terra-Sigillata-Schüssel

vor, in all ihren Varianten (Drag. 33) (Taf. 3: 1-3; 7: 1-2), und die mit Firnis und matten Farben geschmückten Becher, als Erzeugnisse der westlichen Werkstätten (Taf. 3: 4; 7: 3-4). Der Einfluß der hellenistischen Keramik spiegelt sich in der Form der Schalen mit einem, zwei und drei Henkeln (Taf. 3: 7; 7: 5). Die Amphoren sind italischer Herkunft und werden ins 1.-2. Jh. datiert (Taf. 4: 4-6). Andere Gegenstände - keramische Lampen und Metallfunde - werden in die breitere Zeitspanne ab Ende des 1., mit zahlreicheren Funden aus dem 3. und 4. Jh. datiert. Das einzige Exemplar eines bronzenen Gefäßes und Helms gehörte zur Ausrüstung des Soldaten, der aus einer der Zenturien oder Kohorten stammte, die in den barbarischen Gebieten stationiert waren (Taf. 7: 6-7).

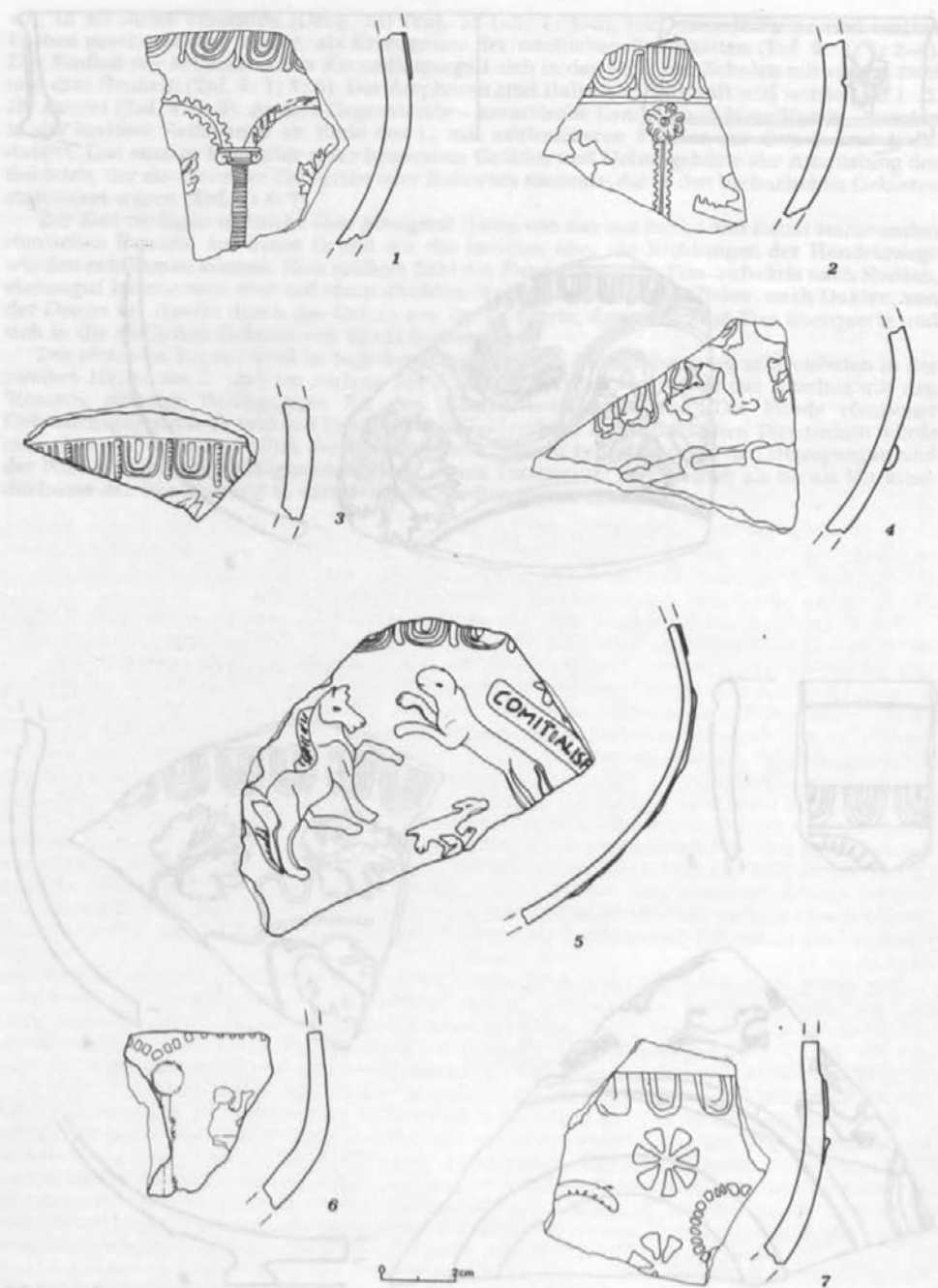
Zur Zeit verfügen wir nicht über genügend Daten von den aus Bačka und Banat stammenden römischen Funden, auf deren Grund wir die Indizien über die Richtungen der Handelswege würden entnehmen können. Eine größere Zahl der Funde zieht sich Tisa-aufwärts nach Norden, ebensogut könnte man aber auf einen direkten Weg schließen, der südlicher, nach Dakien, von der Donau bei Apatin durch das Gebiet von Bačka führte, dann den Fluß Tisa überquerte und sich in die südlichen Gebiete von Banat fortsetzte.

Der römische Import wird im jugoslawischen Teil des Barbaricums am zahlreichsten in der zweiten Hälfte des 2. und am Anfang des 3. Jh., in der Zeit, wo durch das Bündnis mit den Römern günstige Bedingungen für den Handel entstanden sind. Die Funde römischer Gebrauchsgegenstände und den festgestellten Geldverkehr im barbarischen Territorium würde man eher als römische Politik den sarmatischen Völkern gegenüber und den Bewegungen und der Niederlassung der Kriegseinheiten auf ihrem Territorium zuschreiben als sie als Marktdürfnisse der Bevölkerung in sarmatischen Siedlungen zu erklären.

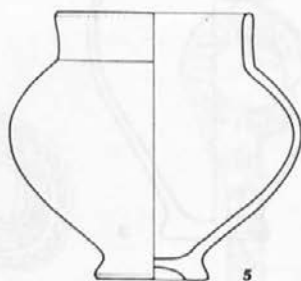
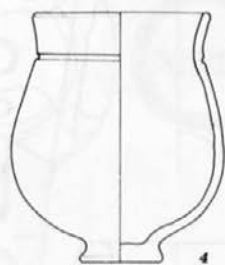
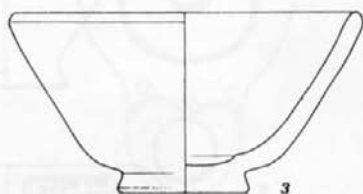
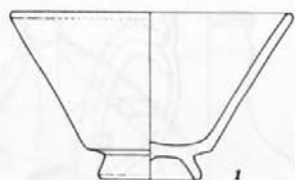
T. 1: 1 Banatska Palanka, 2 Doroslovo, 3 Botoš, 4 Pančevo, 5 Aradac.

Taf. 1: 1 Banatska Palanka, 2 Doroslovo, 3 Botoš, 4 Pančevo, 5 Aradac.

T. 2: 1, 2 Pančevo, 3 Deliblato, 4 Kovačica, 5 Perlez, 6 Gaj, 7 Doroslovo.

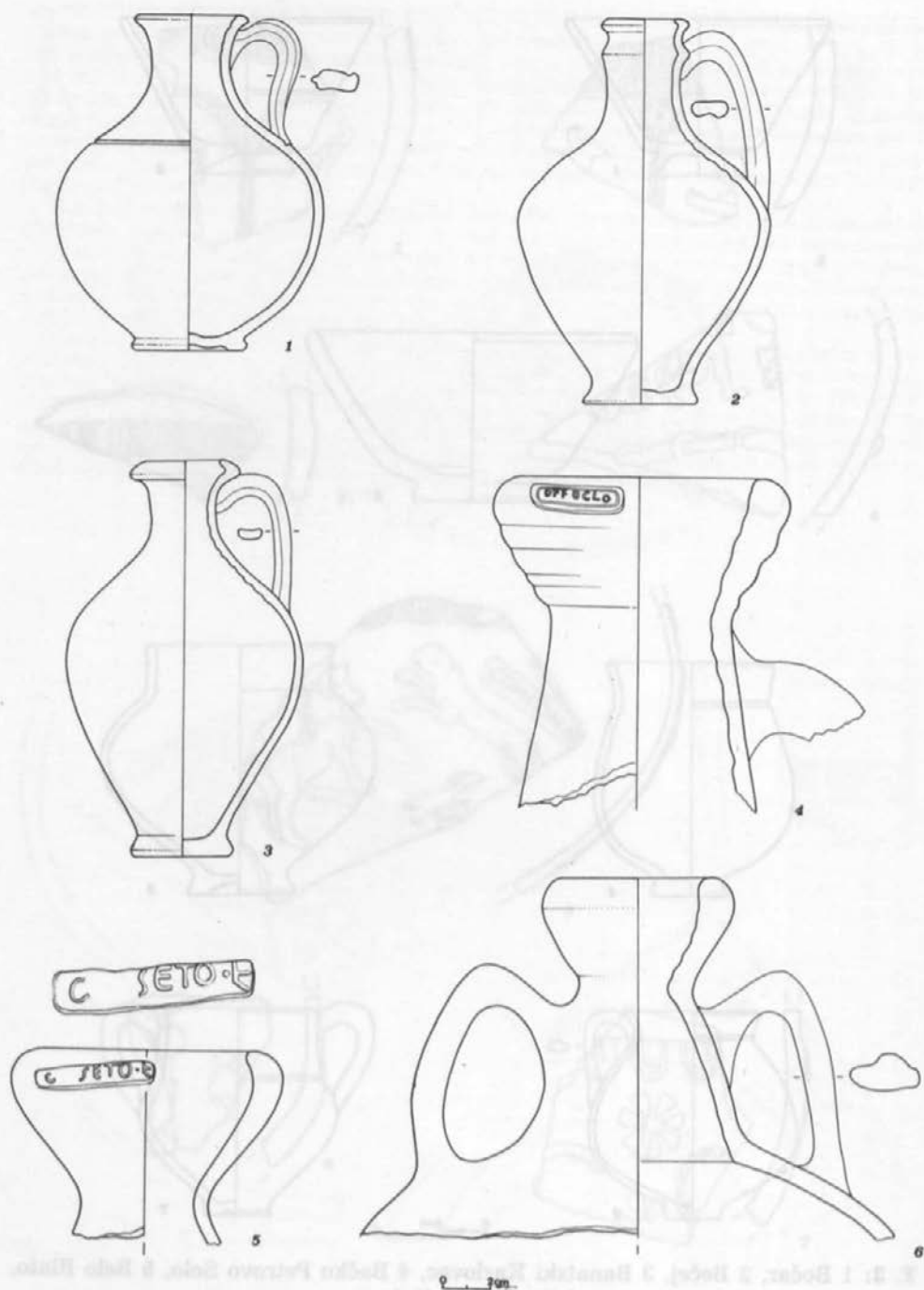
Taf. 2: 1, 2 Pančevo, 3 Deliblato, 4 Kovačica, 5 Perlez, 6 Gaj, 7 Doroslovo.

0 3cm

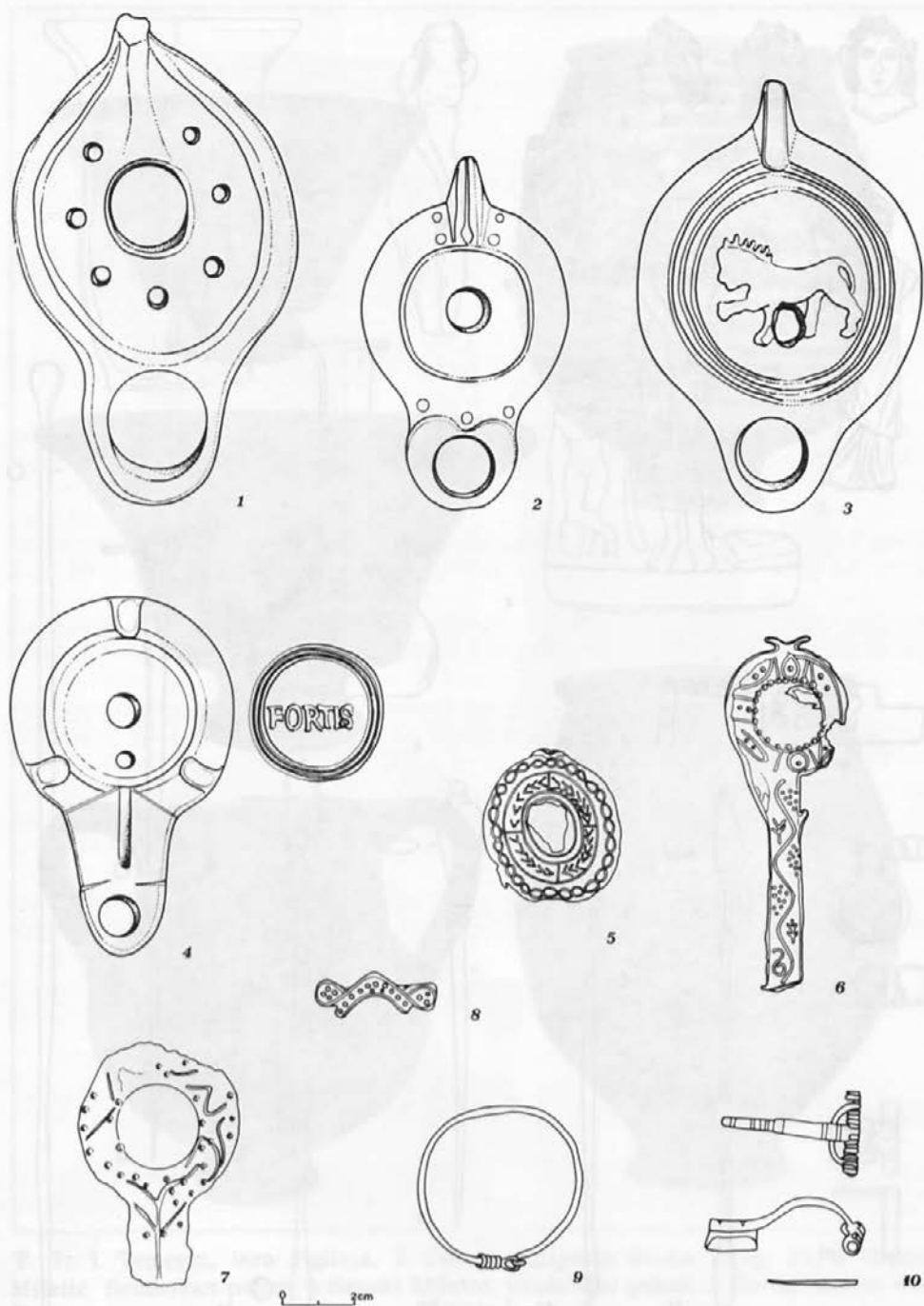
T. 3: 1 Bočar, 2 Bečej, 3 Banatski Karlovac, 4 Bačko Petrovo Selo, 5 Belo Blato, 6 Pančevo, 7 Dolovo.

Taf. 3: 1 Bočar, 2 Bečej, 3 Banatski Karlovac, 4 Bačko Petrovo Selo, 5 Belo Blato, 6 Pančevo, 7 Dolovo.

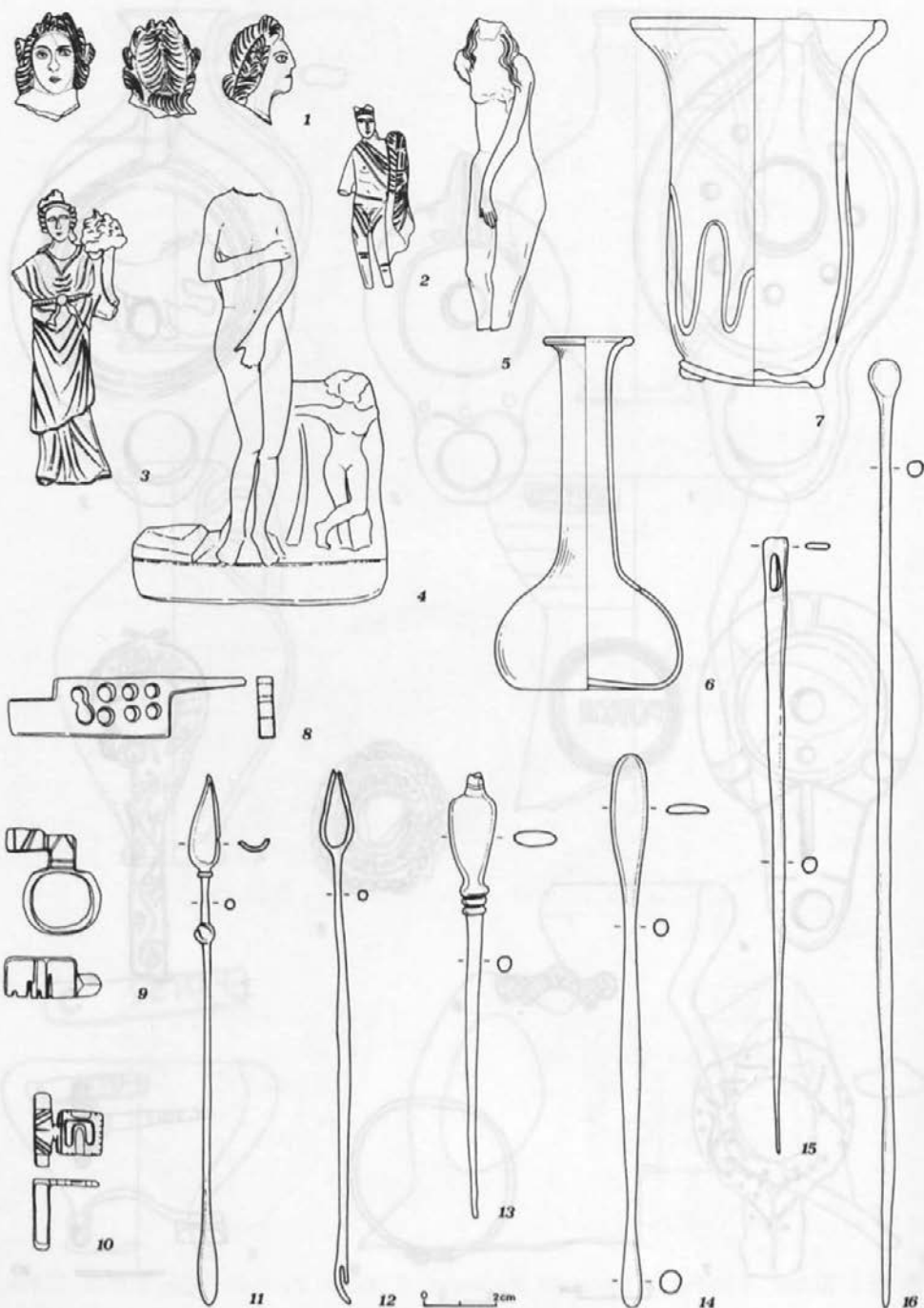
T. 4: 1, 5, 6 Banatska Palanka, 2, 3 Belo Blato, 4 Kovačica.

Taf. 4: 1, 5, 6 Banatska Palanka, 2, 3 Belo Blato, 4 Kovačica.

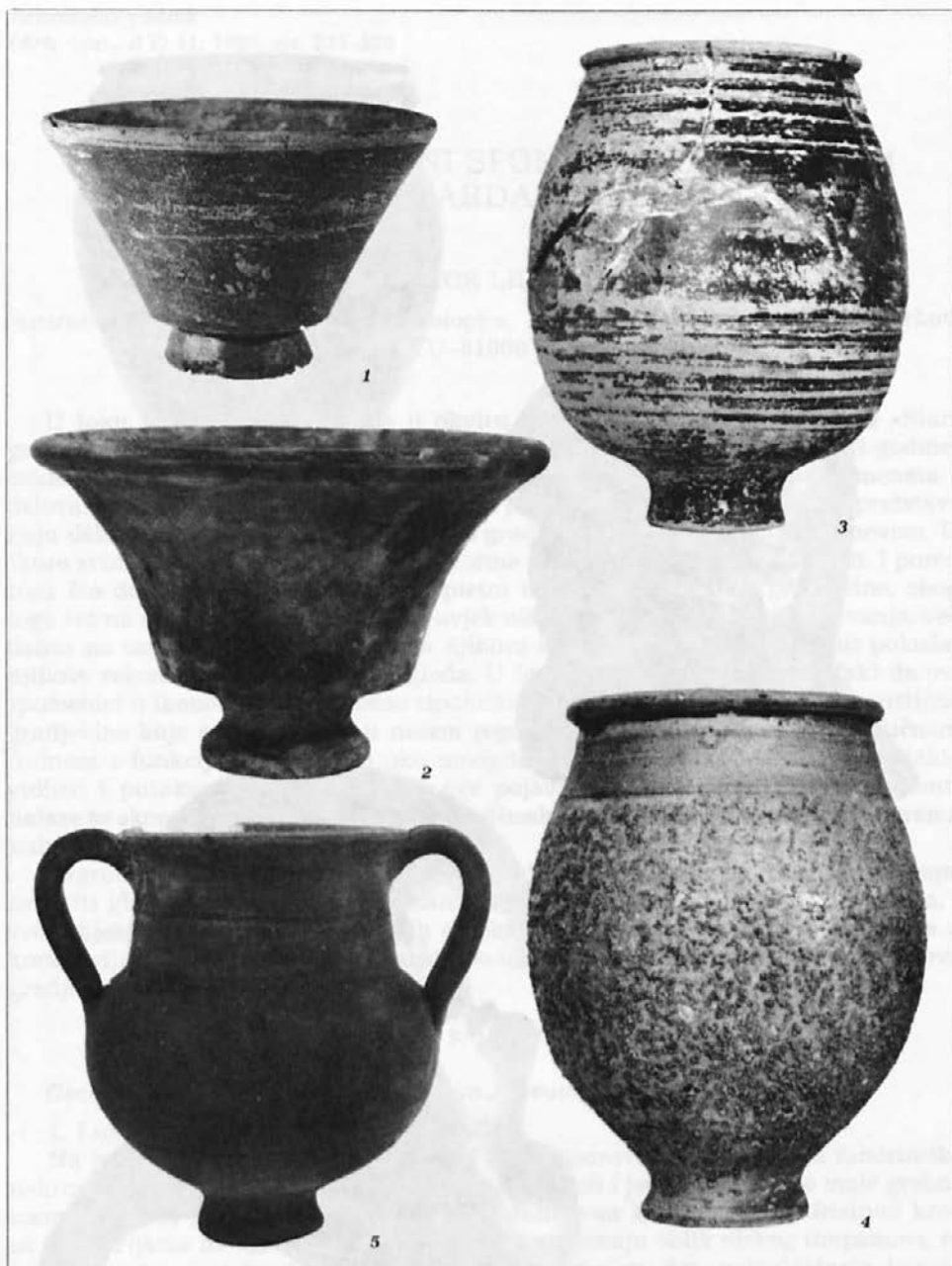
T. 5: 1-8 Banatska Palanka, 9, 10 Belo Blato.

Taf. 5: 1-8 Banatska Palanka, 9, 10 Belo Blato.

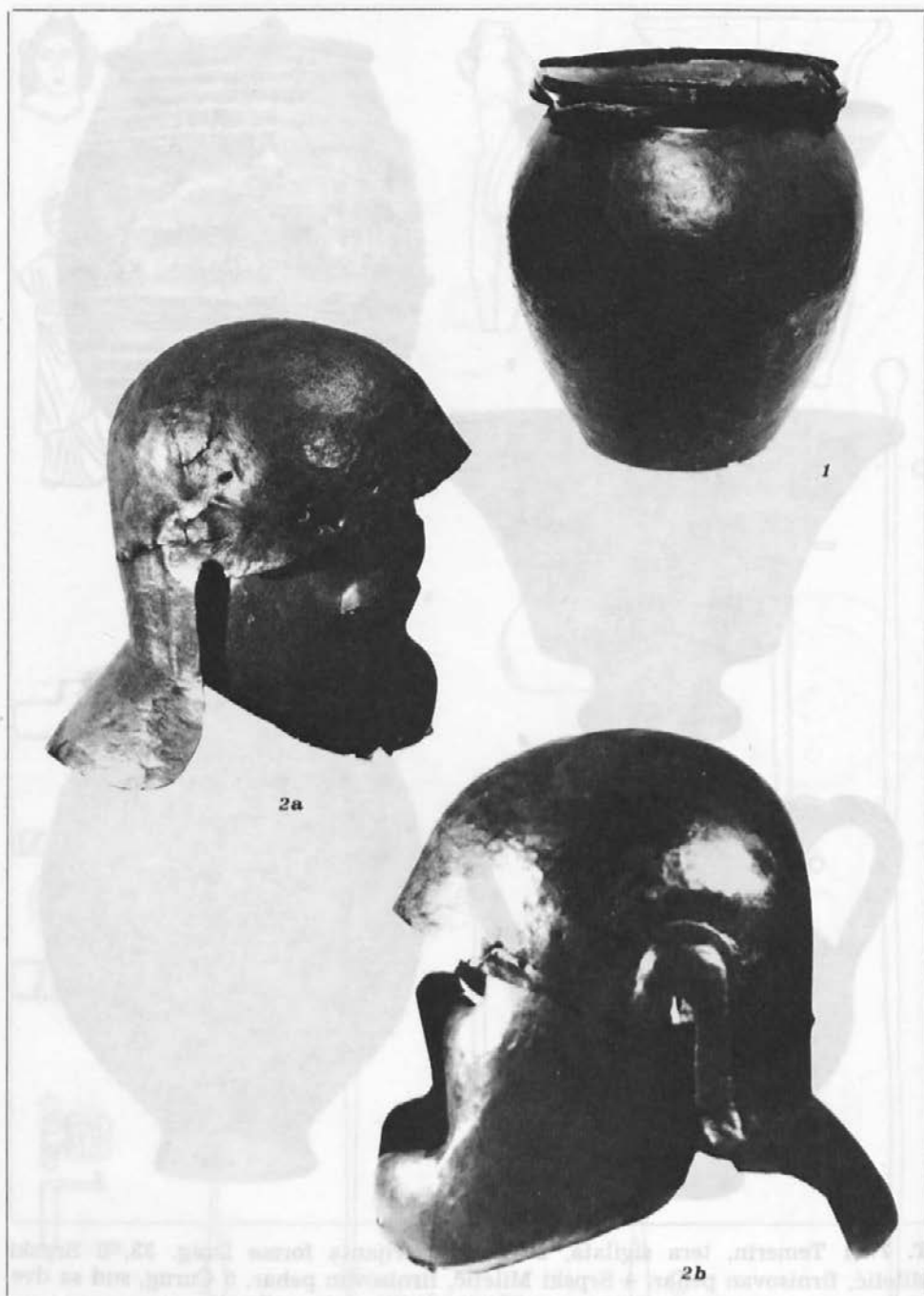
T. 6: 1-6, 8-16 Banatska Palanka, 7 Bočar.

Taf. 6: 1-6, 8-16 Banatska Palanka, 7 Bočar.

T. 7: 1 Temerin, terra sigillata, 2 Čurug, varijanta forme Drag. 33, 3 Srpski Miletić, firnisovan pehar, 4 Srpski Miletić, firnisovan pehar, 5 Čurug, sud sa dve drške.

Taf. 7: 1 Temerin, Terra Sigillata, 2 Čurug, eine Variante der Form Drag. 33, 3 Srpski Miletić, Firnisbecher, 4 Srpski Miletić, Firnisbecher, 5 Čurug, Zweihenkel-Gefäß.

T. 8: 1 Novi Sad, bronzana situla, 2 Sivac, bronzani šlem.

Taf. 8: 1 Novi Sad, bronzene Situla, 2 Sivac, Bronzehelm.